

# کارِ کودک ممنوع است!

# موارد تخلف را به وزارت کار گزارش کنید...



## گزارش

بر اساس قانون، انعقاد قرارداد کار مستلزم رابطه‌ای است که طرفین آن از اهلیت ورشد لازم برخوردار باشند تا از این طریق مصالح آن‌ها محفوظ بماند و نیروی کار مورد استثمار و بهره‌کشی قرار نگیرد. قانون کار ایران نیز در همین راستا، ممنوعیت کار افراد زیر ۱۵ سال را مقرر داشته که به‌موجب ماده ۷۹ آن هرگونه به کارگماردن افراد کمتر از ۱۵ سال تمام ممنوع است.

ماده ۸۰ قانون کار تأیید کرده که کارگری که سنش بین ۱۵ تا ۱۸ سال تمام باشد، کارگر نوجوان نامیده می‌شود و از این جهت کارفرمایان نمی‌توانند برای تأمین نیروی کار خود، از کودکان و نوجوانان کمتر از ۱۵ سال استفاده کنند. البته کارگران شاغل در کارگاه‌های خانوادگی که کارفرمای آن‌ها، بستگان و خویشاوندان نسبی درجه یک باشند، مشمول قانون کار نیستند در نتیجه حداقل سن کار در مورد چنین کارگرانی رعایت نمی‌شود. بر اساس قانون کار اگر یک کارفرما کودک زیر ۱۵ سال را به کار بگیرد، متخلف خواهد بود و برای نخستین بار مجازات نقدی، بار دوم مجازات نقدی و حبس و بار سوم علاوه بر این موارد، کارخانه یا کارگاه پلمب و پروانه کار فرد متخلف ابطال خواهد شد. از سوی دیگر ماده ۸۴ قانون کار پیش‌بینی کرده که در مشاغل و کارهایی که ماهیتشان برای سلامتی یا اخلاقی کارآموزان و نوجوانان زیان‌آور است، حداقل سن کار ۱۸ سال تمام خواهد بود که تشخیص این امر با وزارت کار و امور اجتماعی[وقت است.

#### آمارهایی که سخن نمی‌گویند

در ایران علاوه بر نبود آمار دقیق در مورد تعداد کودکان کار، محل کار این کودکان هم به‌خوبی مشخص نیست. برخی از آن‌ها در خیابان به مشاغلی چون دستفروشی، زباله‌گردی و یا مشاغل خدماتی مشغول هستند که قابل رؤیت است و بسیاری دیگر پنهان از دیدگان جامعه در کارگاه‌های زیرزمینی تولیدی و صنعتی مشغول به کار هستند.

گزارش‌ها بیانگر آن است که با وجود اینکه در سال ۱۳۷۳، دولت ایران پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک را امضا کرد و تعهدات مربوط به کودکان کار و خیابان را به صراحت پذیرفت، اما در عمل هنوز این گروه از کودکان در سیاست‌گذاری‌ها به رسمیت شناخته نشده‌اند. با توجه به آمارها و گزارش‌های موجود، حمایت از کودکان کار به عنوان قشری آسیب‌پذیر امری ضروری است. هرچند فعالیت‌ها و تلاش‌های بسیاری برای سامان دهی کودکان کار در کشور صورت گرفته و انجمن‌های حمایت از کودکان کار با پی‌ریزی انواع برنامه‌ها و طرح‌های ویژه تلاش کرده‌اند تا کودکان کار را شناسایی و زمینه دسترسی به امکانات و تسهیلات و بهره‌مندی از حداقل نیازها برای این کودکان را فراهم کنند اما آنچه مسلم است

## گزارش

# کار کودکان همچنان یک مسئله اجتماعی جدی در سرتاسر جهان است و در این میان کارگاه‌های تولیدی و صنعتی زیرزمینی که از کودک به‌عنوان نیروی کار ارزان و قابل بهره‌کشی استفاده می‌کنند، اغلب از نظارت عمومی پنهان مانده‌اند. در ایران، این مشکل به‌ویژه در صنایع غیررسمی که کودکان در محیط‌های ناامن و غیرقانونی مورد استثمار قرار می‌گیرند، بیشتر است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که چالش‌های اقتصادی ایران از جمله تورم، بیکاری و فقر، به افزایش کار کودکان به‌ویژه در کارگاه‌های زیرزمینی کمک کرده است. این کارگاه‌ها خارج از محدوده مقررات دولتی و قوانین کار، استانداردهای ایمنی و نظارت فعالیت می‌کنند. کودکان شاغل در این صنایع غیررسمی معمولاً در منسوجات، نجاری، فلزکاری و تولید در مقیاس کوچک کار می‌کنند. بسیاری از کودکان شاغل در کارگاه‌های زیرزمینی ایران از خانواده‌های فقیر، جوامع مهاجر یا حاشیه‌نشین داخلی هستند. برای این خانواده‌ها، فرستادن کودکان به کار اغلب یک استراتژی بقاست. در عمل، بسیاری از این کودکان از تحصیل محروم می‌شوند، فرصت‌های آینده آن‌ها محدود می‌شود و چرخه‌های فقر در زندگیشان تداوم می‌یابد.

این در حالی است که ماهیت غیررسمی کارگاه‌های زیرزمینی، کودکان را در معرض خطرات متعددی همچون آسیب‌های جسمی، روانی و اجتماعی قرار می‌دهد. از جمله این‌ خطرهای توان به موارد زیر اشاره کرد:

- خطرات بهداشتی**

کودکانی که در کارگاه‌های زیرزمینی کار می‌کنند اغلب در معرض شرایط خطرناکی هستند. آن‌ها ممکن است در معرض مواد سمی مانند مواد شیمیایی در صنایع رنگرزی و فلزکاری قرار گیرند یا با خطر آسیب ناشی از ماشین‌آلات و ابزارهای بدون محافظ مواجه شوند. فقدان تهویه، روشنایی مناسب و تجهیزات ایمنی این خطرات را تشدید می‌کند. قرار گرفتن طولانی‌مدت در معرض

تمام انواع کار کودک به‌خصوص بدترین اشکال آن باید ریشه کن شود. کار کودک نه‌تنها بنیان طبیعی و حقوقی انسانی را پایمال می‌کند بلکه تهدیدی جدی برای آینده اجتماعی ورشد و پیشرفت اقتصادی محسوب می‌شود.

#### متخلفان را نشان دهید

وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی اخیراً یک گام به پیش گذاشته و با هشدار به کارفرمایانی که افراد کمتر از ۱۵ سال را به کار گرفته‌اند، از شهروندان خواسته موارد تخلف را گزارش کنند. در همین راستا، بهزاد سام‌دلیری، سرپرست اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان تهران، گفت: «طبق قانون در صورتی که کارفرمایی کودک زیر ۱۵ سال را به کار گیرد، متخلف شناخته می‌شود و برای نخستین‌بار به مجازات نقدی و برای بار دوم به مجازات نقدی و حبس محکوم می‌شود. در صورت تکرار برای سومین‌بار علاوه بر این موارد، کارخانه یا کارگاه موردنظر پلمب و پروانه کار فرد متخلف باطل خواهد شد.»

او با بیان اینکه مطابق ماده ۷۹ قانون کار، به کار گماردن دختران و پسران کمتر از ۱۵ سال تمام ممنوع است، افزود: «شهروندان می‌توانند با ثبت گزارش خود در سامانه ارتباطات مردمی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، اشتغال غیرقانونی کودکان در کارگاه‌ها را درج کنند.»

به گفته سرپرست اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان تهران، در راستای اجرای آیین‌نامه اجرایی ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، بازرسان این اداره کل به‌منظور کنترل و پیشگیری از کار کودکان به اجرای گشت مشترک با حضور نمایندگان مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک جمهوری اسلامی پرداختند.



ماده ۲۲ پیمان جهانی حقوق کودک می‌گوید: «کودک باید در برابر هر کاری که رشد و سلامت او را تهدید می‌کند حمایت شود و دولت‌ها باید حداقل سن کار و شرایط کار کودکان را مشخص کنند.»

در ماده ۲۶ این پیمان نیز آمده است که هر کودک‌ی حق دارد از تأمین اجتماعی از جمله بیمه اجتماعی برخوردار شود و ماده ۲۷ آن تأکید می‌کند که کودکان باید از سطح زندگی که تأمین‌کننده رشد جسمی، ذهنی و اجتماعی آن‌هاست، برخوردار شوند.

پیمان جهانی حقوق کودک یک پیمان نامه بین‌المللی است که برای دفاع و حمایت از حقوق کودکان تأهیه شده است. این پیمان که پس از ۱۰ سال گفت‌وگو میان کشورهای عضو سازمان ملل در سال ۱۹۸۹ میلادی تدوین شد و در سال ۱۹۹۰ به اجرا درآمد، به‌طور کلی چهار محور بقا، رشد، حمایت و مشارکت را در ارتباط با کودکان مورد توجه قرار می‌دهد. تعریف کودکان کار در کشورهای مختلف یکسان نیست؛ در برخی کشورهای آسیایی کار افراد در گروه سنی ۸ تا ۱۳ ساله در زمره کار کودکان قرار می‌گیرد اما عمده تعریفی که شامل بیشتر کشورهای جهان از جمله ایران می‌شود ممنوعیت اشتغال کودکان زیر ۱۵ سال است.

در بیشتر کشورهای جهان، کار کودک شامل کار در مزارع، کارخانه‌ها، معادن و بخش‌های خدماتی است و مشاغل کاذبی چون آموزش جوامع در مورد آسیب‌های کار کودکان و اهمیت آزاد یا خیابانی، نیمه‌وقت و تمام‌وقت، فصلی و کارمزدی مشغول کار هستند. کار کودکان بسیار معمول است و می‌تواند شامل کار در کارخانه، معدن، کشاورزی، کمک در کسب‌وکار والدین، داشتن کسب و کار شخصی (مانند فروش غذا) یا کارهای نامتعارف باشد. همچنین قاچاق انسان از راه‌های عمده وارد کردن این کودکان به بازار است. به جز کارگری برده‌وار، فروش اعضای بدن، از دیگر سرنوشت‌های کودکان قاچاق است.

# کار اطفال در کارگاه‌های زیرزمینی زخمی بر روح که همیشه برجامی ماند

محل کار، آن‌ها را به مدرسه می‌فرستند. کمپین‌های آگاهی عمومی نیز نقش مهمی در تغییر نگرش‌های اجتماعی نسبت به کار کودکان دارد. به‌عنوان مثال، سازمان‌هایی مانند یونیسف و سازمان بین‌المللی کار (ILO) کمپین‌های جهانی را برای آموزش جوامع در مورد آسیب‌های کار کودکان و اهمیت آموزش اجرا می‌کنند. در برخی مناطق، برنامه‌های مبتنی بر جامعه مستقیماً با خانواده‌ها درگیر می‌شوند تا به دلایل اصلی کار کودکان رسیدگی کنند.

همچنین کشورهایی مانند فیلیپین، مکانیسم‌های نظارتی را برای نظارت بر بخش‌های غیررسمی و شناسایی موارد کار کودکان ایجاد کرده‌اند. این ابتکارات شامل استقرار بازرسان کار برای ارزیابی شرایط کار و اجرای انطباق با قوانین کار است و در برخی موارد، دولت‌های محلی با سازمان‌های غیردولتی همکاری می‌کنند. در کنار این‌ها، طرح‌های حمایت اجتماعی برای کاهش فشارهای اقتصادی که خانواده‌ها را به فرستادن فرزندان به کار سوق می‌دهد، حیاتی هستند. در آفریقای جنوبی، برنامه‌هایی مانند کمک‌هزینه حمایت از کودک به خانواده‌های کم‌درآمد کمک مالی می‌کند و آن‌ها را قادر می‌سازد تا تحصیل و رفاه فرزندان خود را در اولویت قرار دهند. ابتکارات جهانی مانند برنامه بین‌المللی ILO برای حذف کار کودکان هم کشورها را تشویق می‌کند تا در مقابله با کار کودکان با یکدیگر همکاری کنند. این همکاری‌ها از طریق کمک‌های فنی، تحقیقات و برنامه‌های ظرفیت‌سازی، از دولت‌ها برای اقدامات همه‌جانبه جهت لغو کار کودک پشتیبانی می‌کند.

#### لغو کار کودک در ایران

کارشناسان اجتماعی معتقدند برای مبارزه با کار کودکان در کارگاه‌های زیرزمینی، ایران باید رویکردی چندوجهی اتخاذ کند که به علل ریشه‌ای و نارسایی‌های سیستمی مرتبط با این مشکل بپردازد. توصیه‌های کلیدی در این حوزه عبارتند از:

#### افزایش حمایت‌های قانونی

قوانین کار موجود در ایران باید برای ممنوعیت صریح کار کودک در همه بخش‌ها از جمله صنایع غیررسمی، تقویت شود. از طرفی

## کارگری



#### نکته



## کودکان کار و آسیب‌های پیش رو

کار پنهان کودک پدیده‌ای است که از چشم‌ها دور مانده است. به‌نظر می‌رسد نه دولت نظارت چندانی بر آن دارد، نه نهادها و انجمن‌های غیردولتی دسترسی چندانی به این بخش دارند. کار در کارگاه‌های کوچک، کارگاه‌های خانگی و در موارد بسیاری کارگاه‌های غیرقانونی و یا به‌عبارت دقیق‌تر، کار غیرقانونی کودک، گسترش و غیررسمی اقتصادی، می‌تواند بیشترین آسیب‌ها را برای کودکان به همراه داشته باشد. از سال‌های گذشته، هشدارهای زیادی از سوی کارشناسان اجتماعی در خصوص افزایش تعداد کودکان کارگر به‌ویژه در کارگاه‌های زیرزمینی داده شده است. فرشید یزدانی، پژوهشگر اجتماعی و فعال کودک، در این‌باره می‌گوید: «آسیب‌های زیادی ناشی از کار کودک، گسترش و بازتولید فقر است. همچنین در حوزه فردی، مهم‌ترین آسیب به کودکان کار از بین رفتن دوران کودکی فرد است؛ چرا که بهترین روزهای زندگی کودکی مخدوش می‌شود.»

به گفته او، اختلال در نظم اجتماعی و برهم خوردن مفهوم نظام خانواده از نتایج گسترش کودکان کار است و از سوی دیگر پدیده کودکان کار به‌طبع‌بندی جامعه به داراوندار، نخیه و غیرنخیه، استثمار و شکاف اقتصادی و طبقاتی و خدشه در امنیت ملی می‌انجامد. به گفته این فعال حقوق کودک، کودکان کار به سپاه‌ذخیره صنعتی و کارگری تبدیل شده‌اند که آثار اقتصادی نامطلوبی دارد. فضاهای دلگیر، خفه و پرخطر کارگاه‌های زیرزمینی، فضا را برای استثمار کودک باز می‌کند. هادی شریعتی، فعال حقوق کودک بیان می‌کند: «ما نمی‌دانیم در کارگاه‌های زیرزمینی شرایط کار چگونه است، چند ساعت از کودک کار می‌کشند و چقدر دستمزد می‌دهند؛ این‌ها همه باعث می‌شود روند افسردگی کودک کار، تشدید شود و یک خشونت درونی به‌صورت بطنی و تدریجی در وجود او شکل بگیرد که نتیجه آن می‌تواند افسردگی شدید، خودزنی یا حتی اقدام به خودکشی باشد.»

شریعتی تأکید می‌کند که این موارد، تهدیدات تازه‌ای است که به‌تأثیر فرم و قالب کار، در حیطه کار از مطرح‌شده‌است. او گرایش به اعتیاد را هم از جمله همین تهدیدهای می‌داند؛ چرا که کارسنگین برای کودک و فشار خارج از تحمل، گرایش به اعتیاد و موادمخدر را به راحتی رقم می‌زند.»

او تشریح می‌کند که بخش اعظمی از این کارگاه‌ها، کارگاه‌های قانونی هستند اما چون از شمول قانون کار خارج شده‌اند، بر عملکرد کارفرما نظارتی نیست و کودکان به ابزاری برای سودجویی تبدیل شده‌اند. این فعال حقوق کودک ادامه می‌دهد: «راه حل توقف چنین روندی تغییر رویکرد اصلی و نگاه حاکم بر کار کودک است و بازداشت و دستگیری کودکان کارگر، چاره لغو کار کودک نیست. نگاه جرم‌محور که به دنبال پاک کردن صورت مسئله است باید تغییر کند و مسئولان باید بدانند که مبارزه با کار کودک جواب می‌دهد نه مبارزه با کودک کار.» علی‌خدایی، عضو کارگری شورای عالی کار، در ارتباط با خارج شدن کارگاه‌های زیر ۱۰ نفر و فراهم آمدن امکان بهره‌کشی از کودکان می‌گوید: «باید به‌دقت موضوع را بررسی کرد؛ کارگاه‌های زیر ۱۰ نفر از همه مقررات کار خارج نیستند، فقط از برخی مقررات، معاف شده‌اند. منع کار کودکان در این کارگاه‌ها همچنان برقرار است و جزو معافیت‌ها نیست، اما متأسفانه نه اطلاع‌رسانی دقیقی در این زمینه انجام شده و نه دولت نقش نظارتی خود را در این حوزه به‌خوبی انجام داده است. بنابراین محیط امن در کارگاه‌های کوچک برای کارفرمایان سودجو ایجاد شده که به‌شدت هم نیروی کار بالغ و هم کودکان را استثمار می‌کنند.»

به گفته خدایی، کارگاه‌های زیر ۱۰ نفر از بازرسی وزارت کار معاف نیستند و اگر این بازرسی‌ها دقیق انجام نمی‌شود، از کوتاهی و قصور وزارت کار است. او ادامه می‌دهد: «هیچ سند قانونی برای معافیت کارگاه‌های کوچک از بازرسی کار وجود ندارد؛ فقط در مورد بازرسان تأمین اجتماعی و در بحث بیمه، اگر شکایتی از جانب کارگر صورت بگیرد، بازرسان تأمین اجتماعی به محل مراجعه می‌کنند اما بازرسی کار، منع قانونی ندارد و بایستی مرتب و دقیق انجام شود تا هم در زمینه ایمنی، مشکلی به وجود نیاید و هم از کار کودک استفاده نشود. در زمینه حوادث شغلی نیز بعد از کارگاه‌های ساختمانی، بیشترین حوادث در کارگاه‌های کوچک رخ می‌دهد که آن‌هم به دلیل عدم رعایت اصول ایمنی و عدم انجام بازرسی دقیق است. در این کارگاه‌ها اگر حادثه‌ای برای یک کودک رخ بدهد، به دلیل جهل قانونی و ترسی که دارند، به‌هیچ جا مراجعه نمی‌کنند و حقتشان ضایع می‌شود. آیین دادرسی ضعیف دارد که کودکان زیر ۱۵ سال به دلیل غیررسمی بودن اشتغال، نمی‌توانند به هیئت‌های حل اختلاف یا تشخیص برای شکایت مراجعه کنند و در نتیجه هیچ نهادی از حقوق تضییع شده آن‌ها در صورت بروز حادثه دفاع نمی‌کند.»

اعمال مجازات‌های سخت‌تر برای تخلفات می‌تواند کارفرمایان را از استثمار کودکان بازدارد.

#### گسترش دسترسی به آموزش

آموزش رایگان و اجباری، همراه با حمایت مالی از خانواده‌های کم‌درآمد، می‌تواند فشارهای اقتصادی را که کودکان را به سمت کار سوق می‌دهد، کاهش دهد. ابتکارات مبتنی بر جامعه باید بر ادغام مجدد کودکان کار در سیستم آموزشی متمرکز شود.

#### بهبود مکانیسم‌های نظارتی

ایجاد یک کارگروه اختصاصی برای نظارت بر بخش‌های غیررسمی و بررسی شیوه‌های کار کودکان بسیار مهم است. همکاری با سازمان‌های غیردولتی و نهادهای حمایتی می‌تواند این تلاش‌ها را افزایش دهد.

#### افزایش آگاهی عمومی

کمپین‌های آگاهی باید جوامعی را هدف قرار دهند که در آن‌ها کار کودک رایج است و خانواده‌ها را در مورد خطرات کار کودک و اهمیت آموزش آگاه کنند. این کمپین‌ها همچنین می‌توانند به هنجارهای فرهنگی که منجر به تداوم کار کودک شده‌اند، بپردازند.

#### تقویت سیستم‌های حمایت اجتماعی

ارائه برنامه‌های حمایت اجتماعی مانند یارانه برای خانواده‌های کم‌درآمد، می‌تواند فشارهای مالی را که منجر به کار کودکان می‌شود، کاهش دهد.

#### مشارکت‌های بین‌المللی

همکاری با سازمان‌های بین‌المللی مانند یونیسف و ILO می‌تواند منابع و تخصص مورد نیاز برای مقابله مؤثر با کار کودکان را در اختیار ایران قرار دهد.

در مجموع باید گفت در حالی که سایر کشورها در مبارزه با کار کودکان پیشرفت چشمگیری داشته‌اند، رسیدگی به این مشکل در ایران همچنان نیازمند تلاش‌های هماهنگ دولت، جامعه مدنی و سازمان‌های بین‌المللی است. دولت با اولویت دادن به آموزش، اجرای قوانین کار و حمایت اجتماعی، می‌تواند محیط امن‌تر و عادلانه‌تری را برای فرزندان خود ایجاد و اطمینان حاصل کند که آن‌ها با فرصت‌هایی شایسته، رشد می‌کنند.